

Es Mindszenty 1848-ról beszélve nem tartja fontosnak megemlíteni Kossuth, Petőfi, a kivégzett vértanúk és a csatatereken névtelenül elhulló forradalmi katonák emlékét.

Deák Ferencet pedig lehet nagyon jó, sőt hasznos politikusként tartani, de a legmagyarább politikusként nevezni — ezt csak keserű iróniával lehet. Mint ahogy Babits Mihály tette.

De hát Mindszentynek kevés érzéke volt az iróniához.

1848 emlékében viszont a forradalmi és a nemzeti jelleget megtagadni — ebben volt már az egyháznak ápolható hagyománya. Hám János szatmári püspök, kinevezett esztergomi érsek, nem sokkal a szabadságharc leverése után már így ír: „Ettől az időtől a nemzetiszínű szalagot, mint a nemzeti szabadság jelvényét, mindenki viselni kezdte... Én, aki szívemben levert voltam, nem tudtam magam részéni arra, hogy háromszínű szalagot hordjak. Mikor pedig ismételtlen figyelmeztettek..., hogy én is vegyek magamra valamilyen hazafias jelvényt, nehogy magam támadásoknak, vagy éppen életemet veszedelemnek kitegyem, egy darabka szalagot kezdtem a zsebemben tartani, hogy ha netalán veszedelembé jutnék, annak felmutatásával mentsem magam. Ez volt aggodalmam és gyötrelmeim kezdete. A magyar örömeimnek ez ünnepélyes — vagy helyesebben a nemzeti szerencsétlenségeknek gyászos — napja (ha jól emlékszem) március 15. volt.”

Az Új Emberben Kézai Béla írásai készítik elő 1848 egyházi szellemében helyesnek tartott megünneplését. 1948. január 18-án arról olvashatunk, hogy 1848 lényegét tekintve egy társadalmi reform és közjogi rendszerváltozás időszaka, amelyben a szembenálló felek között természetesen előfordultak „súrlódások”. És március 14-én szerkesztőségi cikkben március tizenötödikét mint a nemzet komoly lelkének ünnepét tisztelik, de Petőfi nevét le sem írják a cikkben. Sőt, az egész lapszám sem.

Igaz, más forradalmi vezetők nevét sem tartják szükségesnek megemlíteni. Hasonlóképpen a Vigília 1948. márciusi számában, melyben csak négy érdekes írást olvashatunk a forradalomban mártírsorsot élt s halt papokról. Akik nem a magyar forradalom és szabadságharc, hanem a katolikus lelkiismeret mártírjai voltak mindenekelőtt. Természetesen.

Es a Petőfit felelőtlenséggel vádoló Mindszenty beszédére hiába replikázik a Népszava cikkírója: „De a kardinális ne a mártír Petőfi, hanem a demokráciát aláaknázni kívánó beszédei felelőtlenségéről gondolkozzék, amelyekért kormányzatunk dicséretes higgadtságának jóvoltából a kiérdemelt záptojások enyhé mártírúmat sem remélheti.” Hiába utasítja vissza Mihályfi Ernő Szabadszálláson tartott beszédében Mindszenty ilyen kijelentéseit: „... az 1849-es függetlenségi nyilatkozattal olyan jóvátehetetlen vételre vonszolta

a harcok idején is józannak maradó többséget, melyekért az önkényuralom idején börtönnel, Araddal, Kufsteinnel, pesti Újépülettel és nemzeti becsületünk elvesztésével adózzunk” — azzal a Kossuth és Petőfi forradalmi magatartása mellett hitet tevő sorokkal: „Én azt hiszem, hogy ennél gyalázatosabb mondatokat nem írtak történelmünk legdicsőbb napjairól” — az egyházi sajtó, Mindszenty hercegprímás, a finnyás és konzervatív polgári körök a krakéler, szerepjátszó és felelőtlen Petőfit, mint ördögöt festették újra meg újra a falra. S vele szemben a bölcs Deákot emlegették, mint a jelennel kiegyezni tudó nagy politikust.

Petőfi Sándor igazi szelleméhez mindenek persze semmi köze nem volt. A géniuszok nem tehetnek arról, ha utódaik rosszul vagy rosszindulatúan kufárkodnak az örökséggel.

De 1948 Petőfi-kérdése — harci kérdés.

A szerepjátszó, a felelőtlen, a krakéler Petőfit hisszük-e, hogy nyugodt lelkiismerettel ülhessünk meg otthon vacfánkban s megvetéssel szólhassunk a bőrüket kockára tevőkről, a mindennapi küzdelemben felelősen szerepet vállalókról, a tevékenyekről, a tévedőkről, a cselekvőkről.

Vagy a kétségektől gyötört, keserű, de reménykedő, hitetlenül is hinni akaró, lobogó szellemű, ember-arcú Petőfit valljuk igaznak, magunkénak.

SZIGETHY GÁBOR

BESZÉLGETÉS HORVÁTH MÁRTONNAL

»Lobogónk: Petőfi«?

Szerkesztőségünkben beszélgetés zajlott le Horváth Márton és a Kritika munkatársai között. Horváth Márton annak idején fontos munkát végzett az illegális kommunista mozgalomban, s a felszabadulás után a párt kulturális politikájának egyik vezető személyisége volt. 1957 után különböző kulturális területeken dolgozott, 1965 óta nyugdíjas. 1969-ben jelent meg regénye, a Holttengeri tekercek, amely élénk figyelmet keltett. A Horváth Mártonnal folytatott beszélgetésen a szerkesztőség részéről E. Fehér Pál, Pándi Pál és Szigethy Gábor vett részt.

— Milyen Petőfi-képpel lépte át a magyar illegális kommunista mozgalom az illegalitás és legalitás mezsgyéjét 1944–45-ben?

— Amióta Petőfi megjelent a magyar történelemben — hangsúlyozom: nem az irodalomtörténetben, hanem a történelemben —, minden népi-nemzeti szabadságmozgalom Petőfi nevét írta zászlájára. Ezt tette a kommunista párt is abban az időszakban, amikor megszabadult a szektásságtól — vagyis a 30-as évek második felétől. A szabad, független, demokratikus Magyarország Petőfi nevével elválaszthatatlan jelszava és az ehhez kapcsolódó politika a német fasizmus ellen kialakuló osztályszövetség élére állította az illegális pártot, befolyásunk jóval szélesebb volt, mint szervezeti erőnk. A hatását mégsem szabad eltúlozni, a Petőfi-magatartás példáját nem sikerült fegyveres ellenállássá emelni. Abban a kevésben, ami mégis történt, a kommunisták magukra maradtak. Ezen a téren — bocsánat a romantikus túlzásért — Petőfi apostolának a sorsára jutottunk.

— Bár valóban nem sokan, de részt vettek a hazai ellenállásban nem kommunista személyek is. Viszont nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a határokon túl, Spanyolországtól Franciaországban, Szlovákián át egészen a Szovjetunióig sok magyar küz-

dött fegyverrel a fasizmus ellen. De hogy témánktól el ne térjünk, fordítsuk vissza a kérdést Petőfihez. Hogyan kapcsolódott a költő művének értelmezése az ellenálláshoz?

— Hogy én is a témánál maradjak: nemcsak folytatói voltunk a Petőfi-hagyománynak, hanem új (bár így is mondhatnám: a legregibb) tartalommal próbáltuk azt megtölteni. Milyen Petőfi-képet örököltünk? A század eleji polgári radikalizmus elévülhetetlen érdeme, hogy a sovinsztává vadított és idillivé szelídített hivatalos Petőfi-képpel szemben felmutatta a költő-forradalmár arcát. Köztudott, hogy a legtöbbet Ady tette ezért, de még ő is forradalmi illúziók megszállottjának tekintette Petőfit. Az elkésett magyar polgári forradalmi törekvések belső ellentmondásai és következetlenségei korlátozták egy valóban reális Petőfi-kép kialakítását. A világnézeti különbségek ellenére a polgári progresszió Petőfi-értékelését egy ponton logikus szál kapcsolta a konzervatív Horváth János nézeteivel. Illuzionista forradalmár helyett szerepjátszó Petőfi — a nyárspolgár csak zsöllyéből nézve, színpadon tudta elképzelni a Petőfi-jelenséget —, ezen az alapvető tényen nem enyhítenek a nagyigényű tudományos elemzés részeredményei. Hosszú ideig a mi Petőfi-képünk is egyoldalú volt, persze másképp egyoldalú. Amióta munkásmozgalom van Magyarországon, Petőfi természetes szövetségünk volt, de nemcsak őriztük, hanem idealizáltuk és romantikussá torzítottuk a forradalmár költő képét. Eleinte a polgári radikálisok értékelését vettük át, de a tizenkilences Petőfi-kultusz után az illegális pártban egy időre elhalványodott Petőfi képe a weimari avantgarde és a proletkult mögött. Egyes kommunisták a világforradalom absztrakcióját próbálták kiszűrni költeményeiből, a nemzeti szabadságharcot „átlapozták”. Úgy gondolták, akár Szabó Ervinnek, akár Révainak van igaza 1848–49-cel kapcsolatban: nemesi vagy polgári forradalom volt, a történelem túlhaladta. Az illegális párt belső vitáiból az a prognózis került ki győztesen, hogy új proletárdiktatúra van soron, ez a nézet uralkodott a harmincas évek közepéig. A történelem nyitotta ki velünk újra a Petőfi-kötetet és tanított meg arra, hogy helyesen olvassuk. Révai 1924-ben a magyar szabadságharc „nemzeti momentumát” még ellenforradalmi tényezőnek tekintette a paraszt-

sággal szemben, viszont 1932-ben már a nemzeti harc és osztály-harc egymást erősítő egységéről beszél és Petőfi helyét helyesen jelöli ki a forradalom plebejusai közt. 1936-ban írt cikkében megteszi a politika (és a történelmi valóság) diktálta döntő lépést, a nemzeti ellenállást és Petőfi példáját teszi első helyre — összekapcsolva a német fasizmus elleni harccal. Ugyanabban az évben jelent meg Illyés könyve, az első igazi, reális összefoglalás Petőfiről.

— Mondhatjuk, hogy Illyés könyve és Révai cikke meghatározta az illegális párt Petőfi-képét?

— Nemcsak a pártét, hanem az egész magyar baloldalt. A kettőt egyébként nehéz összehasonlítani, a cikket néhány ember ha ismerhette itthon, a könyv reveláció volt. Illyés nem beszélhetett nyíltan a német fasizmus elleni összefogásról, ahogy Révai tette, de — akkor így éreztük — ugyanezt fejezte ki, nem agitációval, hanem a művészet igazságával. Petőfit a nép nevelte magának, hogy költője és forradalmára legyen; életénél többet áldozott, meg nem írt műveit is. A Petőfi-képnek ez a határtalansága volt csak arányban a történelmi veszéllyel. Könnyű volt helyeselni, elfogadni, de nehéz volt személyes magatartássá változtatni, pedig a döntő ez volt. Petőfi példája szélesítette az antifasiszta összefogást, de — furcsa, amit mondok — a legnehezebb időkben korlátozta is. Elmondok erre egy példát. 1941-ben azt a megbízást kaptam, hogy a párt nevében tárgyaljak Szakasits Árpáddal az együttműködésről. Többször felkerestem a Népszava szerkesztőségében, a párt politikájának majd minden lényeges kérdésében elvben egyetértett, sejtette, hogy egy „kommunista sejt” dolgozik a szerkesztőségben. (Ezt persze cáfoltam.) Lehozta egyes cikkeinket, minden jól ment 1942 februárjáig. Akkor segítségét kértem a Petőfi-szobornál tervezett márciusi tüntetéshez, irasson róla a lapban, vagy ha ez lehetetlen a cenzúra miatt, a szociáldemokrata szervezetekben engedje propagálni. A szociáldemokrata jobboldal nyomására mereven elzárkózott, segítség helyett egy denuncioló cikk jelent meg a tüntetés előtt a Népszavában. Köztudott, hogy a Petőfi-tüntetés mégis sikerült, de a két párt hivatalos kapcsolatai két évre megszakadtak. A háború alatt a Petőfi-példa vállalása magatartást és tetteket jelentett. Petőfi-képünk egyszerre volt kisebb és nagyobb, mint amit Illyés remekműve mutatott. Egyoldalúak voltunk, a költő-agitátort és a katona-forradalmárt kerestük, akkor ez volt az élő Petőfi. Ha rá gondoltunk, nem azt kutattuk, hogy milyen volt az igazi arca. Azt kérdeztük, hogy milyenek vagyunk mi és milyenek a szövetségeseink? Erre a kérdésre ma sem tudok megnyugtató választ adni. Petőfi-képünk volt, de Petőfi-gyakorlatunk alig. Ha mást mondanék, nem a csillagot, hanem a sötétséget tagadnám le az éjszakai égről. Ez azonban már nem Petőfi, inkább József Attila témaköréhez tartozik.

— Ha közbevetnénk itt egy kérdést: milyen volt a hazai forradalmi munkásmozgalom képe akkor József Attiláról?

— Ebben nem vagyok teljesen kompetens, mert 1934-től 40-ig és 42-től 44-ig börtönben voltam. Bálint György is bekerült egyszer rövid időre és elmondta, hogy a párt őt bízta meg, tolmácsolja a kommunisták tiszteletét, háláját és köszönetét a költőnek. József Attila könnyezett és azt felelte: késő. A valóság az volt, hogy a költészet iránt érdeklődő és a mozgalomban részt vevő munkások is csak kevéssé ismerték és ha hallották is a nevét, nem mindig a legjobb beállítással. Ezt onnan tudom, hogy az évek során több száz kommunista „fordult meg” a Margit körüli börtönben. A frontáttörés a költő halála után következett be, amikor az első két gyűjteményes verseskötet megjelent Cserépfalvinál. Akkor alakult ki József Attila költészetének széles munkástábor. A Margit körüli börtönben talán még előbb. Azt az előadást, amit 1945 tavaszán tartottam, sok évvel előbb részletebben, sorozatban fejtettem ki a börtönben. Százan voltunk összezsúfolva egy zárkában, népfrontos közösség, kevés kommunista, a többség vagány. Soha nem felejttem el, ahogy a vagányok fogadták a Mama-verseket, és az ilyen sorokat: „vagányok lúdtalpú Attilája”. Ilyen környezetben próbáltam kifejteni, hogy Petőfi—Ady—József Attila jelenti a magyar költészet fő vonulását, és azt is, hogy miben tér el a nagy proletárköltészet elődeitől. Akkor ez még nem volt közhely, sajnos közvetlenül a felszabadulás után sem. A párt emigrációból hazatért vezetői nem nagyon ismerték József Attila költészetét, még „fülükben maradt” az a kevéssé épületes vita, ami a költőről odakint folyt. Az első években még Révai értékelése is bizonytalan, időnként negatív volt ebben a kérdésben. Amilyen egységes volt a Petőfi-képünk, annyira különbözött a József Attila-értékelésünk.

— Kérjük, tájékoztassa lapunk olvasóit a „Lobogónk: Petőfi” jelszó kialakulásának történetéről.

— Ha történetről van szó, látom magamat kisgyerekkoromban — sajnos ez a monarchia utolsó éveire esett —, ahogy megyek kimosdatva az elemi iskola március idusa ünnepélyére, kezemben

PETŐFI ARCA A KÉPZŐMŰVÉSZETBEN

Berény Róbert: Petőfi mellképe. Olajfestmény, 1948

papírzászlócska Petőfi nevével, gomblyukamban kokárdás Petőfi-arckép, az 1942-es Pátzay-plakett előképe. De fordítsuk komolyra a szót. A „Lobogónk: Petőfi” jelszó egy ünnepi beszédben hangzott el 1949 nyarán, a költő halálának századik évfordulóján. Kötetben megjelent cikkgyűjteményem címéül is ezt választottam, még ki sem kellett nyitni a könyvet azoknak, akik az elmúlt másfél évtized alatt ebben a jelszóban akarták megtalálni a párt dogmatikus és sematikus irodalompolitikájának legpregnansabb kifejezését. Mielőtt erre válaszolnék, szeretnék valamit előrebocsátani. Azt az irodalompolitikát, aminek Révai-val együtt vezetője voltam és teljes meggyőződéssel szolgáltam, elhibázottnak tartom. Nem azért élek ezzel a kategorikus kijelentéssel, mintha nem lettek volna munkánkban fontos pozitív vonások, hanem mert egyes időszakokban a hibák domináltak. Ennek személyi konzekvenciáit levontam és jelenségeit megpróbáltam — legalább részben — egy írásomban kifejteni.

Térjünk vissza a vitatott jelszóra. Nem 49-ben született, hanem a fasizmus elleni harc idején. Hitler hatalomra jutása után Németh László egy folyóirat-alapítással kapcsolatban írt programatikusan cikkében ezt így fejezte ki: „Magyar író akarsz lenni? A jelszó Petőfi.” De nem a jelszó filológiai múltja érdekes.

— Mi tette aktuálissá 49-ben ennek a jelszónak a „kiadását” és főleg: mi volt a jelszó mögött?

— Abban az időben minden irodalmi jelszavunk elsősorban politikai célt és tartalmat hordozott, tehát a „Lobogónk: Petőfi” jelszót is elsősorban a politikai oldaláról kell elemeznünk. A fordulat éve felvetette a honnan-hová kérdését. A felszabadulás utáni első években a párt álláspontja — ezt Révai és Lukács többször kifejtette —, hogy a népi demokrácia a plebejus polgári forradalom állama. Rákosi viszont — persze csak belső használatra — a koalíciót a kettős hatalom időszakával hasonlította össze. Mindannyiunk elképzelését túlhaladta a sztálini meghatározás, mely 1948-ban jutott tudomásunkra, hogy a népi demokrácia proletárdiktatúra szovjet formán kívül. Éles fordulat, mely váratlanul ért és nehéz helyzetet teremtett. Elvben két út volt elképzelhető. Egyik a demokratikus diktatúra, mint hosszú átmenet, támaszkodva a 45 utáni demokratikus vívmányokra és népi szervekre. A másik: támaszkodni az élcspatra és erőhatalmi szervekre. A sztálini definíció azonban nem perspektívát, hanem befejezett ténnyt közölt, ez felelt meg a mi maximalizmusunknak is, ennek az útnak vágtunk neki. Ez 48-ban központi problémává tette a párt kérdését. Hatalmas tömegpártunk volt, mely nem teljesen a lenini elvek szerint épült. A koalíciós korszakban időnként választási tömegpárthoz hasonlított és a két munkaspárt egyesülése a döntő eredmények mellett belső ideológiai feszültséget okozott. A kispolgári tömegek egy része nem belépett, hanem be-

menekült a pártba, a heterogén összetétel következtében a párt némely szektora nem az egy nézetet valló, hanem a különböző nézeteiket elhallgató emberek politikai tömörülése volt. Lelkesen követték sokan a párt politikáját, amíg a polgári forradalmi feladatok befejezése volt soron, de a proletárdiktatúra programja (kollektívizálás, a termelőeszközök teljes államosítása, a feszített ötéves terv, a kultúrpolitika monopolisztikus és adminisztratív leszűkítése) még a párttagság egy részét is ingadozóvá tette. Az adott politikai koncepció vezetett a pártdemokrácia maradványainak a felszámolásához, a megfélemlítésen is alapuló „monolit egység”-hez. A perek koncepciójához hozzátartozott az is, hogy az akkori pártvezetés többsége se tudta az igazságot. A felelőségen ez nem változtat. A párt történetének ezen a mélypontján hangzott el a 49-es emlékbeszéd, melynek az volt a feladata, hogy az adott helyzethez „igazítsa hozzá” az irodalompolitikát.

— Nem lát pozitív mozzanatok az 1949. július 30-án tartott emlékbeszédében?

— Az a pozitív, hogy túl vagyunk rajta, ma már nem ismétlődhet meg az a situáció. Petőfi versben és prózában követelte a forradalmi terrort, ez igaz, de én analógiára gondolva hangsúlyoztam ezt. Évekkel később tudtuk meg, hogy nem azok voltak az „áruló testvérek”, akiknek a börtön és kivégzés lett az osztályrészük. Ez a tény rendkívül megehezíti számomra, hogy az akkori előadásomat „egyrészt-másrészt” vizsgáljam, külön csoportosítva a jó és a rossz mozzanatok. A politikai bizottság egyik tagja — nem Rákosi és nem Révai — azzal kifogásolta a „Lobogónk: Petőfi” jelszót, hogy a mi zászlónkon Marx—Engels—Lenin—Sztálin neve áll. A Petőfi-jelszóban kétségtelenül volt egy „elavult” mozzanat, a demokratikus diktatúra perspektíváját is tükrözte, aminek lehetett volna Petőfi a zászlaján — ha lett volna. A jelszónak volt aktuális és polemikus éle is. Harcunk ugyanakkor a végsőkig éleződött a polgári pártokkal és a klérussal, melyek előszeretettel hivatkoztak Petőfire nacionalista, szovjet- és kommunistaelenes agitációjukban. Hibáink az ő malmukra hajtották a vizet, csak hatalmi eszközökkel tudtuk legyőzni őket.

— Mi volt a „Lobogónk: Petőfi” jelszó irodalompolitikai háttere?

— Azzal, amit elmondtam, sokkal messzebb mentem, mint a jelszó legélesebb bírálói. Ha nem a könyvem fedeléről olvasták volna le a bírálónivalót, hanem kinyitják azt, akkor a dogmatikus irodalompolitika súlyosabb adalékaira bukkanhattak volna. Másrészt lehetetlen lett volna így feltenni a kérdést: miért Petőfi és miért nem József Attila? A könyv legnagyobb súllyal József Attilával foglalkozott, a lényegét illetően ma sem lenne okom azon változtatni. Révai akkor nem értett egyet ezzel, Petőfit elválasztotta József Attilától. Kettőnk ellentétét nem szabad túlbecsülni, mindez csak annyit jelentett, hogy Révai következetesebben „fordította le” a párt politikáját az irodalom területére. 1949 végén múltunk „tanító példáját” sorolta el. Petőfi és Ady mellett ott volt Munkácsy és Erkel, Mikszáth és Móricz; József Attila hiányzott. A párt második kongresszusán, 1951-ben ezt mondta: „Nem véletlen, hogy például a magyar költészet nem Ady és nem József Attila útját folytatja, hanem — az alkotói módszer a stílus demokratizmusában — visszakanyarodik Petőfi Sándorhoz.” A kör bezárult. Visszakanyarodtunk a Duna-parti Petőfi-szoborhoz, ott állt egymagában, bronztógában, pózzá merevedve. Adyval és József Attilával együtt a forradalomtól is megfosztottuk őt. Révai később megváltoztatta a véleményét, de ez nem változtat azon, hogy Petőfi teljes izolálása akkor irodalompolitikánk elszigeteltségét tükrözte. Igazuk van tehát azoknak, akik a „Lobogónk: Petőfi” jelszóban a sematizmus hivatalos meghirdetését látják. Egy száz évvel előbb lezajlott költői forradalom és egyetlen költői minta normává emelése: a konzervatív epigonizmus diadala. Akkor persze nem így láttam. Hogy mennyire nem voltak akkor döntő nézetkülönbségek köztem és Révai közt, azt bizonyítja, hogy „az alkotói módszer és stílus demokratizmusa”, mint irányelv és minta, már a 49-es előadásomban központi helyet kapott. Akkor hozzátettem: „Természetesen nem az utánpótlás követelményét állítjuk fel, hanem — Petőfiről lévén szó — elvek, irodalmi elvek érvényesítését.” Igenis, utánpótlásról volt szó. A „stílus demokratizmusa” gügyögéssé változott. sértette az új olvasóközönséget és a párt igazi költőit, másokat szembeállított velünk vagy hallgatásra kényszerített. Ezen az sem változtatott, hogy időnként Révai és én is — például az első írőkongresszuson vagy az 1950-es Vörösmarty-előadásomban — felléptünk a sematizmus ellen. Ez nem volt más, mint szubjektív berzenkedés irodalompolitikánk negatív következményei ellen.

— Miben látja az akkori irodalompolitika fő problémáit?

— Nem az volt a baj, hogy a politika elsődlegességét hirdették. Minden forradalom ezt teszi. A nagy társadalmi átalakulások idején a Pegazus önként vállalja, hogy a politika szekerébe fogják. Ha repítheti a szekeret, ha nem kerül zablá a szájába és ha lófe-

jével nem azt veszi észre, hogy a kocsis a szakadék felé irányítja a szekeret. Ezek a feltételek hiányoztak. Vegyük például az alapkövetelményt, a szocialista realizmust. Természetes, hogy a hatalomra került kommunista párt ezt felveti, de milyen tartalommal töltöttük meg? A realizmus nem partatlan, de a valóságigénye az. Mi a realizmus valóságanyagát saját vágyálmainkkal helyettesítettük. Ezt tettük kritikai mércévé, egy hamis valóság mesterséges fényében osztályoztuk a pozitív és negatív hősokeket. Azt tekintettük szocialistának, ami megfelelt akkori politikánknak. Lényegében azt követeltük a művészekről, hogy ugyanúgy formálják, aktualizálják, esetleg átírják figuráikat, ahogy mi, politikusok napra „átírtuk” pl. a Petőfi-képet. Ez a művészi szuverenitásnak, a realizmusnak, a szocialista világnézetnek és a párt igazi érdekeinek súlyos megsértése volt. Ha mégis születtek akkor maradandó művek, az irodalompolitikánk ellenére történt. Akkori kultúrpolitikánknak is voltak pozitív vonásai, sőt történelmi eredményei, pl. a kultúra demokratizálása. Két okból teszem a hangsúlyt a negatívumokra. Olyan időszakba vezetett a témánk, amikor a negatívumok domináltak, másrészt ezeknek a hibáknak az örökségét nyögjük ma is. Nem a mai, hanem a húsz év előtti kultúrpolitikánk tehet erről. Ma a marxizmus—leninizmus hegemoniáját kívánjuk megszilárdítani. Óriási eredmény a húsz év előttihez képest, amikor monopóliumot akartunk irreális módon, tehát elsősorban adminisztratív eszközökkel. Ez ma nincs. De az se nagyon van, hogy vezető íróink és költőink tülekednének azért, hogy a szocialista realizmus mellett nyilatkozzanak. Ez nem kis részben annak a húsz év előtti sokknak a következménye, amiről előbb beszéltünk. Persze ez nem azt jelenti, hogy egyes mai műveket ne lehetne a szocialista realizmus körébe sorolni, ha elég tágan értelmezzük azt.

— Ön hogyan értelmezi?

— Művészet sokféle van, a nem realista művek között is sok érték akad — szemünk és fülünk győz meg erről. Rá kell jönnünk, hogy elsősorban nem a művészetnek van szüksége a szocialista realizmusra, hanem nekünk — ezen a szocializmus felé haladó társadalmunkat érve. Tapasztaltuk, hogy az erőszak ezen a téren visszafelé sül el, a vezetés ma a bírálattal párosult türelem eszközével él. Sikerre csak akkor számíthatunk, ha író és olvasó azt tapasztalja, hogy a szocialista realizmus alkalmasabb a művészi igazságok feltárására, mint más lehetséges alkotói módszerek. Nem a realizmus avult el, hanem egyes definíciói és bizonyos történelmi formái. A „szocrealá” sekélyesedett irányzat antirealista volt, egyes termékei mai szemmel groteszk műfajok közé sorolhatók. A „partatlan realizmus” jobbfelé indulva ugyanoda jut, ahova mi „balról”: a realizmuson kívüli művészet tagadásához. A múlt századi „nagyrealizmus” sem lehet egyedül üdvözítő példa, a „Lobogónk: Tolsztoj” jelszóval sem jutnánk messzebb, mint a „Lobogónk: Petőfi”-vel. A realizmus nem ismer más normát, mint a valóság, melynek fő jellemzője ma, hogy hihetetlen tempóban változik. Lehetetlen a világról globális képet adni, mint a múlt század viszonylag statikus társadalmairól. Versenyfutás alakult ki a változó világ és a művészi tükrözés között, sokszor a művészet marad alul (nem vigasz, hogy a társadalomtudomány is). Gyakran a legfontosabb kérdések maradnak nyitva, a válaszok bizonytalanok, az vesse erre a művésztre az első követ, aki pontosan ismeri nem is a végső, a közbülső válaszokat. Ha a hangsúly világképünk változására, a folyamatra tevődött át, akkor a marxista szemlélet és módszer egyre nélkülözhetetlenebb lesz. Ez nem a türelmes politika, hanem a türelmetlen művészet parancsa. Amennyire a marxizmus, mint forradalmi tanítás, alkalmatlan a régi ismétlésére (ezt húsz év előtt is tapasztalhattuk) — annyira nélkülözhetetlen az új felfedezéséhez, ennél alkalmasabb eszközt erre még nem talált fel az emberiség. (Jellemző erre a marxizmus divatja — néha torz formában — nemcsak a polgári tudományban, hanem a polgári művészet körében is.) Az az irányzat érdemi meg a szocialista realista nevezet, melynek valóságigénye nincs korlátozva, melyben a marxizmus az elemző és rendező elv, az új feltárásnak eszköze. Enélkül irodalmunk jórészt fikciókba menekül, azon a mezsgyén helyezkedik el, ami a reális és irreális határan húzódik.

— Visszatérve eredeti témánkhöz: mi a véleménye, az elmúlt 10–15 évben közeledtünk Petőfihez vagy távolodtunk Petőfitől?

— Így is mondhatnám: elérkeztünk Petőfihez. Ötnegyed századdal halála után Petőfi békében él. Nem kell „aktualizálni”, az örök aktualitás állapotába kerül. Nem politikusok járják körül (jó esetben hozzértő politikusok), hanem a marxista szaktudomány. Nem saját arcunk tükörképét keressük, Petőfi-képünk nem attól függ, hogy „szépek” vagyunk-e, mint a harmincas évek közepétől, vagy „csúnyák”, mint az ötvenes években. Nem szótárral közelítünk hozzá, mely politikai fogalmakká absztrahálja költészetét. Anyanyelvünkön szól, értjük a szavát.

— Köszönjük a beszélgetést.